

A TÉNYEK

(RÉSZLET)

lékeitől, amelyek sebezhetővé tették, megingatták okos tisztánlátásába vetett hitét, s amelyek következtében szolgálatkészségével párosuló szenvedélyessége csak röpké pillanatokra tudott felizzani.

May az amerikai társadalmi színskála Josie-val ellentétes végén, egy régi vágású clevelandi keresztény családban született. A legjobb iskolákban tanították. A festékgyártás nemcsak anyagi szempontból ütött be, de az amerikai iparban gyökeret eresztett angolszász klikkeknek akkoriban természetesen kijáró társadalmi rangot és felemelkedést is meghozta. May a legcsodálatosabb jelenség volt, akivel valaha is összehozott a sors: karcsú, törékeny, szőke és zöld szemű finom szépség, tökéletes ellenpólusa mindannak a földszagú tunya közönynek, ami Josie-ban megismerkedésünkkor rabul ejtett. Megjelenésén a kiváltságos állapot éppoly kitörölhetetlen bélyeget hagyott, mint Josie-én a vidéki kisváros. Külsejében és társadalmi háttérében e két nő oly végletesen különbözött egymástól, mintha két eltérő nem képviselői lettek volna. Velük született hajlamaik révén úgyszólván sztereotíp ellentétpárrá kristályosodtak. Származási különbségeikkel járó titkolt lelki megnyomóritottságuk Josie-t – egy munkásszarmazású örök vesztes lányát – nyersen szokimondóvá, kötekedővé, elégedetlenné, iriggyé, sértődötté és áskálódóan megalkuvóvá tette, míg Mayt arra kényszerítette, hogy hosszú éveken keresztül egy csaknem fullasztó méltóságteljeség felsőbb leányiskolákban elsajátítható mozdulatlan álarca mögé söpörje be vibráló kétségeit. Egyetlen közös volt bennük: a neveltetésüket átható társadalmi mentalitás okozta sebhelyeik; nem az vonzott hozzájuk – jobban mondva őket énhozzám –, hogy mindegyikük kiváló reprezentánsa volt a maga fajtájának, és szilárdan megvetette a lábát atyái világában, hanem különös eltávolodásuk az amerikai társadalomnak attól a rétegétől, amelynek külön-külön oly markáns vonásokkal megrajzolt típusait képviselték.

Együtt töltött öt évünk során May egyszer sem állt elő a javaslattal, hogy látogassak el vele a családjához Clevelandbe, és ha az édesanyja néha nap fellátogatott hozzá New Yorkba, azokon az esteken hallgatólagos egyetértéssel nem mentem fel a Keleti Hetvennyolcadik utcai lakására, hogy nála töltssem az éjszakát, hanem jobbára csak alkotóműhelyként funkcionáló lakásomon aludtam, ahol egyébként is csak olyankor dolgoztam, ha éppen nem Philadelphiában vagy Stony Brooks-

A nyaraló, amit May Aldridge-el közösen béreltünk, Martha's Vineyard központjában, a West Tisbury-i áruháztól csupán néhány lépésnyire volt kis ház volt, s jóllehet a kényelemre nem panaszkodhattunk, a franciaágy kivételével úgyszólván kizárólag régi, kopott strandszékekből állt a berendezés. Az ablakok csupaszon ásítottak felénk, amikor 1967-ben, június végén New Yorkból megérkeztünk. May azon nyomban áthajtott függönyanyagért a Vineyard Haven-i leértékelt áruk boltjába. Letétbe helyezett vagyona hozadékából jelentős jövedelmet húzó, független harmincnégy éves asszony létére egyáltalán nem volt rászorulva, hogy olcsó vászonból maga varrja a függönyöket, bár akkoriban engem még igazán nem vetett fel a pénz, ezért kimondatlanul is úgy tettünk, mintha a közös háztartás terheit két hasonlóan szerény keresetű ember osztaná meg. May szívesen belement a játékba: e tekintetben alkalmazkodó természete és szerelmünk is segítette, felnőttkora igazi próbatételeként mindenáron szabadulni akart a születésével járó privilegizáció gyötrelmes köte-

* Philip Roth: *The Facts*, 131–138. A teljes mű a közeljövőben jelenik meg az Európa Könyvkiadónál.

ban tanítottam. Nem annyira kapcsolatunk legalizálatlan volta, mint inkább zsidó származásom miatt tértem ki a megismerkedés elől. Egyikünk sem hitte, hogy a találkozás netán drámai jelleget öltene, egyszerűen csak úgy véltük, hogy amíg nem vagyunk összeházasodva, nem érdemes borzolni a kedélyeket; a családja egyébként is messze lakott, és diszkréten nem foglalkozott May magánéletével. Kíváncsiságom sosem vetekedett azzal a leküzdhetetlen vágyammal, hogy viszonyunkat rokoni vonatkozásoktól mentesnek tudjam: ebből ugyanis meglehetősen elegendem volt.

Szüleimet egyszer mégis meghívtam, hogy jöjjenek fel New Jerseyből, és egy May lakásán elfogyasztott pohár ital után vacsorázzanak velünk. Szerettem volna, ha saját szemükkel győződnek meg arról, hogy az életem helyrebillent és leegyszerűsödött May mellett – bár személyesen sosem tapasztalták, hogy milyen elviselhetetlen volt Josie-val az életem, számos jelből mégis erre következtethettek, és tisztán látták, mennyire belerokkantam; mindattól, ami így a tudomásukra jutott, nagyon szenvedtek. May finom modora teljesen levette a lábáról anyámat, akit az illemszabályok betartása amúgy is megnyugvással töltött el, és aki maga is kifogástalanul viselkedett társaságban. Határtalanul boldoggá tette volna, ha valami csoda folytán May elfoglalja Josie helyét, akihez – úgy tűnt – New York állam törvényhozása életfogytiglan hozzáláncolt. Bár történetesen apám is megkedvelte Mayt, mégis az volt a benyomásom, annak is jobban örült volna, ha egy kenguruval állok össze. Amikor 1962-ben különváltam Josietől, leutazott apám dél-jersey-i irodájába, és egy állítólagosan elmaradt tartásdíj fejében pénzt követelt tőle. Apám – igen helyesen – amellet kardoskodott, hogy én nem szoktam megfélemlézni a törvényes kötelezettségeimről, mire Josie felelőtlensége miatt alaposan lefordta.

May úri negyedbeli lakása nagy volt és kényelmesen berendezett; sem nem túlbútorozott, sem nem hatásvadász, noha a tárgyak félreérthetetlenül utaltak osztálya hagyománytisztelő ízlésvilágára, és azt sugallta, hogy mindig is ezer szállal fog kötődni a származásához, függetlenül attól, hogy könnyedén belesimult hozzám hasonló New York-i zsidó barátaim életstílusába. A régi barátaival kapcsolatban, akiknek néha segített a lakását átrendezni, néhány, a társaságukban eltöltött – egyébként egészen kellemes – este után meg kellett vallanom, hogy a társaságuk nem nekem való. Kiderült, hogy egy ideje már ő is rájuk unt, és kitartó ösztökélésemre végül is úgy döntött, hogy felhagy a felső East-Side-i lakások berendezésével, és beiratkozik a Hunterre, hogy befejezze 1952-ben, húszéves korában érzelmi válsága miatt megszakított egyetemi tanulmányait, amikor is hazautazott a Smith-ről Clevelandbe, hogy boldogtala-

nul ugyan, de ott folytassa, ahol az első bálozás után megszakadt ártalmatlan és védett életvitelét abbahagyta. Bármennyire támogattam is, hogy más asszonyként kezdjen új életet, arra nem bátorítottam, hogy Josie nyomdokait követve megtagadja önmagát vagy a származását, és bármilyen kínosan éreztem is magam az ő köreiben, legfőbb indokom épp annak a *különbözőségnek* a megőrzése volt, amely még ekkor sem vesztett a vonzerejéből.

A húszas éveink végére mindkettőnkénél kialakult szexuális bizalmatlanság miatt lassan szoktunk csak egymáshoz, bár őszinte testi szenvedélyünk idővel elképesztő méretű vigasz és boldogság forrásává vált. May meztelensége egyszerre volt féltékeny és óvatos, és ez évek óta nem érzett gyengéd vágyat ébresztett bennem. Szelíd asszonyiságával sehogy sem fért össze, hogy akár csak futólag is felmerüljön benne egy álterhesség ötlete, vagy hogy szándékosan teherbe essen; és így ezáltal teremtsen beteges alaphelyzetet, amelyben ő játszhatja a gyámszórt, mit sem sejtő áldozatot, a férfi meg a szívtelen csábítót. May teste nem fondorkodott – ha csak egy csepp ravaszság lett volna benne, nem jártak volna úgy túl az eszén, eleinte az egyetemen, később pedig, amikor Clevelandből New Yorkba jött, és magányosságában kiszolgáltatta magát a lányok bizalmával visszaelő gazembereknek. Gyanútlan odaadása és tekintetének tisztasága a becsületesség és tisztesség olyan távlatával kecsegtetett, amelytől megrabolt férfiaságom bátorságra kaphatott, és újjászületésem kezdetét vehette.

Robert Brusteinhez fűződő barátságom okán két egymást követő nyáron is házat béreltünk Mayjel Martha's Vineyardon; Robert akkoriban drámaelméletet tanított a Columbián, s közben a *New Republic*-ba írt színházi kritikát. Év közben Bob és felesége, Norma a felső East Side-on lakott Manhattanben, vacsoravendégként gyakran megfordultam náluk, amikor még magányos és idegen voltam New Yorkban. Az asztal mellett buzgó közönségre leltem azokhoz a zsidó témára rögtönzött harsány komédiákhoz, amelyek egyáltalán nem hasonlítottak a *Pedig milyen jó kislány volt-ra*, az amerikai Liberty Center-beli Lucy Nelsonról írt könyvemre. Új regényem, *A Portnoy-kór* a Bob és Norma, valamint barátaimmá lett, velem egykorú, ugyancsak betondzsungel-lakó és szüleikhez fűződő mély kötődésük miatt pszichoanalízisen áteső tiszt zsidó értelmiségi barátaik szórakoztatására kieszelt történetekből kerekedett ki; keresztény erkölcsiségtől meg nem rontott, finom érzékenységgel reagáltak bohózatba illő meséimre, főleg arra, ahogy megmagyarázhatatlan zsidóságunkat szilajon mulatságos mitológiává alakítottam. Ilyen hálás hallgatóságot azóta sem találtam,

hogyan elhagytam Chichagót, és Josie-val kötött házasságom viharai előbb Rómába, Londonba, majd Iowa Citybe és végül a Princetonra vetettek; elég értelmesebbek voltak ahhoz, hogy észleljék a finom átmenetet, ahol a riportstílus véget ért, és elkezdődött a dadaizmus, és közben még élvezték is a nehezen érthető átfedéseket. A bevándorló családok beilleszkedési folklórja miatt és nem annak ellenére voltak amerikaiak, nem gátolta őket egyszerű zsidó származásuk, és tárgyilagosan bíztak egyenlő honpolgári státuszukban – s mint ilyenek, mérhetetlen elragadtatással hallgatták a mindannyiunknak ismerős életmódból merített külön szokások szégyentelen szellőztetését.

Eredetünk anélkül, hogy az amerikai társadalom perifériájára szorított volna, önkifejezésünknek páratlan egyediséget kölcsönzött, és a város nagyhangúan rámenős, hiperkritikus és a vietnami háború körül forgó pattanásig feszült kulturális légkörének középpontjába sodort. Lyndon Johnson megszegte az 1964-es elnökválasztási kampány során Barry Goldwater ellenében tett minden külpolitikai ígéretét, és rövid két év leforgása alatt olyan heves megvetést sikerült a maga nyakába zúdíttania, ami tapasztalataim szerint soha még ilyen magas állású ember ellen nem irányult. Rendkívüli egyénisége – paradox módon – mintegy kútfőjévé vált annak a lehengerlő ellenoffenzívának, amelyet politikája a háborúból kiábrándultak sokaságában keltett. Volt benne valami erőszakos és fékezhetetlen, fizikumából olyan masztodon düh áradt, amely mind a délkelet-ázsiai konfliktus, mind a társadalmat megosztó teátrális csatározások durva végleteinek ihletett hirdetőjévé tette. Nekem mindig is az volt az érzésem, hogy az ő gyűlöletes, fenyegetően mindenki fölé tornyosuló és vadul tomboló jelenléte volt az, ami, legalábbis kezdetben, életre keltette azt a fantasztikus stílusú obszcén satírárt, amely azután a hatvanas évek közepén és végén a társadalmi konvenciók szinte minden szent szabályát sárba tiporta.

Miután a Princetont és a feleségemet otthagytam – aki egyébként addig maradt, amíg én ott tanítottam –, New Yorkba érkezve rátaláltam azokra az alkotóelemekre, amelyekből *A Portnoy-kór*-t kovácsoltam; a regény 1969-es megjelenése egy évtizedre előre meghatározta életem minden lényeges döntését. Köztük volt vájt fülű zsidó baráti hallgatóságom, amely boldog magára ismeréssel leste vacsoraasztalnál előadott történeteimet; beható pszichoanalízisem, amely a házasság őrlómalmában szétszaggatott önbizalmam összeférelése mellett egy olyan nyugtalan feltárulkozási szófolyam modelljévé vált, amit Henry Jamestől lehetetlenség eltanulni; ott volt az édes May, ez a végtelenül tisztességes, gyengéd asszony, aki maga is szerető gondoskodásra szorult, és akivel félig-meddig családias életmódra alapozott kölcsönös egymást

gyógyításunk állhatatosan és éltetően haladt előre; ott volt May kétségbevonhatatlan neveltetése és genetikai jegyekkel is megerősített gojsága – amely oly mindent kizáróan árjává tette, ahogy más adottságok és körülmények engem meg zsidóvá –, és hogy Josie-val ellentétben neki még csak meg sem fordult a fejében, hogy bármit is megkíséreljen letagadni vagy álcázni. Más szóval, szerelmünk olyan átható antropológiai dimenzióval bővült, amely épp a portnoyi mániákus önfenntartást fűtő törzsi különbséget körvonalazta előttem.

Végül pedig ott volt az elnök s a háborúja ellen kirobbanó polgári engedetlenség szónoki támadása, amelynek hevét Johnson ostoba handabandázása szította, de amelyben – akár egy verbális napalm tűzcsóvjában – menthetetlenül összepörkölődtek még az ő bő szókincsre valló, lármásan nagyszájú és lekicsinylő szóvirágai is. Magánéleti és írói legyőzetésem hosszú és természetellenes közjátéka után megdöbbenett, hogy egyetlen nekikeseredett rohammal még egy Lyndon Johnsonhoz hasonló kolosszust is le lehet dönteni a lábáról.

SZÜR-SZABÓ KATALIN FORDÍTÁSA

